

И.А. Турлыбекова*, **С.С. Нуркенова**

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана қ.

* e-mail: turlybekova.inkar@gmail.com

СӨЙЛЕУ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ҚАТЫСТЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДЕГІ СӨЗҚҰМАРЛЫҚТЫҢ КӨРІНІСІ

Мақалада әрбір халықтың ғасырлар бойы өткенін және әлемге деген қазіргі таңдағы көзқарасын, шынайы ақиқатты анық жете көрсете алатын фразеологиялық бірліктер құрылымы өзгеше, бір-бірінен туыстығы алшақ тілдер негізінде салыстырыла зерттеледі. Фразеологизмдер әрбір этностың тіршілігі, өзіндік ойлау стилі, өмірлік даналығы, түйгені, ерекше ұлттық ділі жайлы ақпаратты өскелең ұрпаққа береді. Фразеологизмдер арқылы халықтың мәдениеті түрлі қырынан танылады.

Зерттеуге сөйлеу мінез-құлқы фразеологизмдері сөздіктерден таңдалып алынды. Зерттеуде сөйлеу мінез-құлқын көрсететін фразеологизмдердің арасынан әңгіме жүргізу тәсілін және әңгіме мазмұнын сипаттайтын фразеологизмдер негізінде сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдер жинақталды.

Мақалада сөзқұмарлық мағынасын білдіретін ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің мағынасы қарастырылып, қолданыстағы мысалдары көрсетіледі. Осы жұмыста алғаш рет сөзқұмарлықты бейнелейтін ағылшын және қазақ фразеологизмдерінің айрықша ұлттық ерекшеліктері сипатталып отыр. Фразеологизмдердің әр тілге тән лексикалық өзіндік ерекшеліктеріне назар аудару – бұл жұмыстың негізгі мақсаты.

Фразеологизмдердің құрамындағы бірліктердің қандай сөз таптарымен бірге қолданылып, өзара байланысуы осы зерттеуде айқындалады. Фразеологизмдерді салыстырмалы-салғастырмалы тұрғыдан зерттеу кешенді әдістерді талап ететіні сөзсіз. Зерттеу барысында жаппай таңдау және сандық-статистикалық әдістер түрі қолданылды. Зерттеудің нәтижесінде сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің құрамындағы жиі кездесетін етістіктер, сын есімдер, тағы сол сияқты екі тілдегі фразеологизмдердің өзіндік ерекшеліктері анықталды.

Түйін сөздер: сөзқұмарлық, семантика, сөйлеу мінез-құлқы, фразеологизм, мәдениет.

I.A. Turlybekova*, S.S. Nurkenova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana

*e-mail: turlybekova.inkar@gmail.com

Characteristics of garrulity in phraseological units of speech behaviour

The article compares phraseological units of two languages which are different from each other, languages with different structures, phraseological units which are able to show clearly the past centuries and true present attitudes of each nation to the world and reality at the moment. Phraseological units transmit clear information about the life of ethnos, individual way of thinking, life wisdom, experience and special national mentality to the young generation. With the help of idioms, the culture of the certain nation is perceived from different sides.

The phraseological units of speech behaviour from dictionaries were selected for the investigation. In the research among the phraseological units reflecting speech behaviour, phraseological units expressing garrulity on the basis of phraseological units describing the way of conversation and the content of the conversation were collected.

The meaning and the existing examples of phraseological units of garrulity in Kazakh and English languages will be shown in the article. The article is the first attempt to describe the national peculiarities of Kazakh and English phraseological units reflecting garrulity. Attention to the differential, lexical original features of phraseological expressions is the main aim of this paper.

Which parts of speech within phraseological units are used and associated are determined in this study. A comparative and contrastive study of phraseological units requires a complex approach. In the course of the present research, a continuous sampling method and quantitative-statistical type of method were used. As a result of the study, specific features of phraseological units in two languages are revealed: verbs, adjectives, frequently occurring within the phraseological units expressing the garrulity.

Key words: garrulity, semantics, speech behavior, phraseology, culture.

И.А. Турлыбекова*, С.С. Нуркенова

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Астана
*e-mail: turlybekova.inkar@gmail.com

Характеристика словоохотливости во фразеологизмах речевого поведения

В статье сравниваются фразеологизмы двух отличающихся от друг друга языков, языков разных по структуре, фразеологизмы, которые способны наглядно показать прошлое столетий и правдивое настоящее отношение каждого народа к миру и реальности в данный период. Фразеологизмы ясно передают подрастающему поколению информацию о жизни определенного этноса, об индивидуальном стиле мышления, жизненной мудрости, опыте, об особенном национальном менталитете. С помощью фразеологизмов культура народа познается с разных сторон.

Для исследования были отобраны фразеологизмы речевого поведения из словарей. В исследовании среди фразеологизмов, отражающих речевое поведение, были собраны фразеологизмы, выражающие словоохотливость на основе фразеологизмов, описывающих способ ведения беседы и содержание беседы.

В статье показаны значения фразеологизмов словоохотливости в казахских и английских языках и их примеры. В данной работе впервые описываются национальные особенности казахского и английского фразеологизмов, отражающие словоохотливость. Внимание к отличительным лексическим оригинальным особенностям фразеологизмов является основной целью данной работы.

В настоящем исследовании определяется, с какими частями речи употребляются и связываются между собой единицы в составе фразеологизмов. Сравнительно-сопоставительное изучение фразеологизмов, несомненно, требует комплексного подхода. В ходе данного исследования были использованы метод сплошной выборки и количественно-статистический метод. В результате исследования выявлены специфические особенности фразеологизмов в двух языках: глаголах, прилагательных, часто встречающихся в составе фразеологизмов, выражающих словообразовательное значение.

Ключевые слова: словоохотливость, семантика, речевое поведение, фразеологизм, культура.

Кіріспе

Ұлттың ежелгі тарихын, әр халыққа тән дүниетанымдық өзіндік ерекшеліктерін, қайталанбас мәдениетін, адами қасиеттері мен кемшіліктерін түсінуге мүмкіндік беретін бірліктер – фразеологизмдер ақиқаттың түрлі қырларын бейнелі де дәл көрсетеді. Тілдің лексикалық құрамында фразеологиялық бірліктер өзіндік маңызды орын алады, себебі фразеологизмдер ойды айшықты және дәлме-дәл жеткізеді, шындықтың әртүрлі жақтарын анық сипаттай алады. Фразеологизмдер – кез келген тілдің ажарын кіргізетін, сонымен бірге ұлттың ойын астарлап ерекше бейнелей алатын, ұлттың рухани шығармашылығының нәтижесі болған, өскелең ұрпақтарға мұра болып жеткен сөз қазынасы.

Халықтың басынан өткен өмірлік тәжірибесі мен дәстүрлі құндылықтарын алдағы ұрпаққа дұрыс жеткізу қызметін мәдениет атқарады. Мәдениет – әрбір ұлттың болмысын рухани және материалдық тұрғыдан сипаттайтын қазынаның бірі. Мәдениет қоғамға белгілі мінез-құлық ережелерін белгілейді, ал сол ережелерді сақтамағандар кінәратталады. Осы аталғандар

фразеологизмдерде әрдайым көрініс тауып отырады. Мәдениет пен тіл екі түрлі құбылыс болғанымен, бір-бірімен тығыз байланыста бола жүреді.

Кез келген тілдегі фразеологизмдер тек өзіне ғана тән қасиеттерге ие болатын шағын құрылымды, образдан туындаған бірліктер болғандықтан, сол фразеологизмдердің, нақты айтқанда, ағылшын және қазақ фразеологизмдерінің ерекшеліктерін түсіндіріп айшықтау, ізденістің тың зерттеу болуы жұмысымыздың өзектілігі болады. Ұлт пен тілдің ұштасуын көрсететін ағылшын және қазақ тіліндегі фразеологизмдердің астарында жатқан ұлттық болмысты көрсету, сонымен бірге тіл арқылы көрінетін халықтың тарихын айқындау – бұл жұмыстың өзекті мәселелерінің бірі.

Адам әрекеті, қасиеттері мен әртүрлі құбылыстардан ұқсастық іздестіріліп, олар адамның сөйлеу әдетінен көрінеді. Әсіресе, ол тұрақты тіркестерде көрініс табады. Мәселен, *тілі майда, тілі мен жағына сүйенген* т.б. фразеологизмдерін атауға болады (Ғалымбекова Д.Ғ., 2017: 61).

Зерттеудің үрдісін сипаттау алдында осы жұмыста кездесетін негізгі сөздерге түсіндірме

берген жөн. *Сөзқұмарлық* сөзінің ағылшын тіліндегі баламасы *garrulity* сөзі сөздіктерде келесідей түсіндіріледі: сөзқұмар сөзі – түсініксіз немесе сөйлеуге бейім, мағынасыз не біреудің жүйкесіне тиетіндей тоқтамай сөйлейтін бәдік адамды сипаттау үшін қолданылады (Merriam-Webster Dictionary, 2022). Келесі бір сөздіктегі түсіндірмеге сүйенсек, сөзқұмарлық *garrulity* деп тым көп шегінен шыға сөйлей беруді айтады (Collinsdictionary, 2022).

Әдебиетке шолу

Фразеологизмдер – уақыт сүзгісінен өтіп, бізге сұрыптала, жеткен мағыналы да құнарлы, өзіндік көркем сипаты бар мұра. Фразеологизмдер – ойы ұтқыр, толғауы терең тұрақты тіркестер. Фразеологизмдер ағылшын және қазақ халқының басынан өткізген тәжірибесін ғана емес, сонымен қоса ұлттың өмірге, оны қоршаған әлемге өзіне тән көзқарасын, сөздік қорының байлығын бейнелейді. Фразеологизмдер кез келген тілге өзгеше көркем қасиет бере отырып, уақыт сынынан өтіп, ұрпақтарға жеткен ерекше қазына болады.

Отандық фразеология саласында бірқатар зерттеулер жүргізілген. Халықтың ой-пікірінің түйіні, еңбек тәжірибесінің айнасы болатын фразеологизмдерді алғашқы болып зерттеуші ғалымдар осы тіркестердің әр тілге тән ерекшеліктерін көрсету бағытында жұмыс жасаған болатын. Фразеологизмдерді салыстырмалы-тарихи бағытта М.Балақаев, Ә.Болғанбаев, І.Кеңесбаев, Ә.Т.Қайдар, Ғ.Қалиев және т.б. ғалымдар зерттеп, ғылыми жұмыстар жазған.

Фразеологизмдерге салыстырмалы-салғастырмалы зерттеулер жүргізген С.Е.Исабеков, Т.Мықтыбаева, Ф.А.Оспанова, Г.Н. Смағұлова және т.б. ғалымдар еңбектері фразеологизмдер туралы ілімді кеңейтті. Ф.А.Оспанованың пайымдауынша, «Әр ұлттың, әр халықтың ойлау жүйесін анықтау салыстырмалы түрде ғана жүзеге аса алады. Ал құрылымы әр түрлі тілдерді салыстыра, салғастыра зерттеу-маңызды мәселелердің бірі» (Оспанова Ф.А., 2006:31).

Г.Н.Дүкембай, Р.Е.Жайсақова, Х.Қожахметова, Ш.О.Қожахметова, М.Т. Сабитова және т.б. ғалымдар еңбектері фразеологизмдерді этнолингвистикалық/лингвомәдени тұрғыдан зерттеуге арналған. Қазіргі таңдағы өзекті бағыттардың бірі когнитивтік бағыттағы зерттеулер К.К.Дуйсекова, Н.М.Жанпейсова, А.К. Сагинтаева және т.б. ғалымдар еңбектерінде көрініс табады (Жуманбекова Н.З., 2020: 336).

Өткен ғасырдың екінші жартысында фразеологизмдердің сөзден басты айырмашылығына көңіл бөліне басталды. Осы таңда зерттеулер фразеологизмдерді жіктеу жолдарын анықтаумен айналысты. Кейінірек А.И.Смирницкий, О.С.Ахманова т.б. ғалымдар еңбектерінде фразеологизмдерді құрылымдық бірлік күйінде түсіндіру жолдары зерттелді.

XX ғасырдың екінші жартысындағы В.Л. Архангельский, Н.Н. Амосова, В.П. Жуков, А.В. Кунин, М.Т. Тагиев жұмыстарынан фразеологизмдерді зерттеудің түрлі әдістерінің жылдам дамуы байқалды. Фразеологизмдердің жүйелік ұйымдастырылуы туралы зерттеулер (И.И. Чернышева, Н.М. Шанский) және бұл зерттеулердің дамуы В.Н. Мокиенко, Ф.Н. Попов, А.И. Федоров т.б. еңбектерімен ұласты.

Фразеологизмдердің номинативті аспект тұрғысынан зерттелуі және олардың семантикасы В.Н. Телия жұмыстарында, фразалық түзілімдер жайлы зерттеулер С.Гаврин, Ю.А. Гвоздарев, М.М. Копыленко, З.Д. Попова т.б. зерттеушілер жұмыстарында көрініс тапты. Фразеологизмдерді салыстырмалы-типологиялық зерттеу Ю.Ю. Авалиани, Л.И. Розейсон еңбектерінде орын алды. Фразеологиялық сөздіктердегі фразеологизмдерді сипаттау А.М. Бабкин, А.И. Молтков жұмыстарында қарастырылды (Бабяк Е., 2015:34).

Н. Уәлиұлы пікірінше, көркем шығармалар тілінде фразеологизмдер түрлі болады.

«М. Әуезов, Ғ. Мүсірепов сынды көркем сөз шеберлерінің бір ғана шығармасы, я болмаса бір ғана әңгімесінің өзінен шығу тегі жағынан жалпыхалықтық (диалект, қарапайым сөз, сөйлеу тілі, әдеби тілге қатысты) фразеологизмдердің түр-түрін кездестіруге болады. Сондай-ақ жазушы тілінің лексика-фразеологиялық арсеналы өзіне дейінгі сөз зергерлерінің тұрақты тіркес түріндегі қолтума қолданыстарымен, аударма фразеологизмдермен байи түседі. Сөйтіп, шығарма тілі өзінің лексика-фразеологиялық құрамының әр алуандығымен де оқырманды өзіне баурап отырады» (Уәлиұлы Н., 1999: 11).

Осы тұста фразеологиямен тығыз байланыста жүретін тіл білімінің бір саласын қарастыра өтсек. Лингвомәдениеттану – мәдениет пен тілдің ұштасуынан туындаған, сол мәдениеттің рухани жақтарын тілдерді салыстырмалы-салғастырмалы түрде қарастыратын ғылым. Салыстырмалы-салғастырмалы ізденіс жүргізген ғалым И.В. Зыкованың лингвомәдени бағытта жүргізген зерттеуі фразеологизмдердің мәдениет концептосферасындағы ролін анықтау

мақсатында жүзеге асырылды. Автор «ноосфера», «мағына сфера», «логосфера», «семиосфера», сонымен қатар «әлем моделі», «әлем картинасы» және «әлем бейнесі», «концепт» пен «мәдени концепт» секілді мәндес терминдерге түсініктеме бере отырып, аталған терминдердің ара-жігін ажыратады. Лингвомәдени қайта қалпына келтіру әдісін қолдана отырып, автор фразеологизмдердің жасалуының макрометафоралық концептуальді моделін көрсетеді. Автордың зерттеуі бойынша, келесі модельдер анықталды: «verbal communication is play, verbal communication is commerce, verbal communication is social activity, verbal communication is journey, verbal communication is gastronomy, verbal communication is hunting/mining, verbal communication is religion-related activity, verbal communication is medicine-related activity, verbal communication is craft, verbal communication is painting, verbal communication is everyday activity» (Зыкова И.В., 2014:82). Осы тәрізді жұмыстардың молая беруі қазіргі фразеологияның дамуына жол ашады десе болады.

Фразеологизмдердің семантикасы мен стильдік ерекшеліктері Ж.Ә. Абдрахманова, Р.А.Авакова, Ш.Б.Аргингазина, А.Байтелиев, Ж.Қ.Дәркенбаева, Ж.М.Қоңыратбаева, Қ.Қ. Саркенова, К.С. Сарышова сияқты т.б. бірқатар зерттеушілердің еңбектерінде көрініс тапты.

С.К. Сатенова, А.К. Сагинтаевалардың пікірінше, фразеологизмдер жүйесінде грамматикалық фразеология деп аталатын жеке санат тілдің өзіндік ерекше құрылымын көрсетеді. Осылайша әрбір тілдегі фразеологизмдер сол тілге тән құрылыммен ерекшеленеді.

Р.А. Авакованың ойынша, «Тіл фактілеріне талдау жасау мәдени тамырларымызға үңіле түсуге, оның құпия сырларын түсінуге септігін тигізеді. Фразеологизмдерді мифтік танымға, әдет-ғұрыпқа, салт-санаға әкеп жүктеу, оларды бір-бірімен байланысты дүние ретінде қарастыруға, оларды мәдениеттің құрамдас бір бөлігі, ұлттық тілдегі бейнесі деп тануға жол ашса, екінші жағынан, ғылымдар сабақтастығын (тіл, мәдениет, тарих, фольклор, этнология, әдебиет және т.б.) жан-жақты теориялық тұрғыдан аша түсуге мүмкіндік береді» (Авакова Р.А., 2002:30 б.).

Соңғы кездерде оң бағыт ала келе жатқан, жаңа технологиялардың жетістіктерін қолданып жүрген зерттеулердің қатарындағы фразеологизмдерге корпусстық лингвистика тұрғысынан жүргізілген зерттеулер Н. Allami

(2022), M. Karlsson, H.R. Shahroosvand, E.J. Muraki, S. Abdalla, M. Brysbaert, P.M. Pexman т.б. еңбектерінде қарастырылып жүр. Ал тұрақты тіркестердің өзгеруі және қолданудағы құндылықтары S.M. Parizoska, J. (2022) Yusupova, S.M. (2022) жұмыстарында кездеседі.

Фразеологизмдерден белгілі бір халықтың нақышын, өзіндік белгілері мен сипатын, мәдени-ұлттық ділін анық көруге болады. Егер де фразеологизмдер ұмыт болып қалса, осы заманға жете алмай, жоқ болып кеткен жағдайда халықтың мәдениеті түгелдей өшіп кеткендей болар еді. Фразеологизмдерде халықтың мәдениеті көрініс табады. Өйткені әрбір ұлт туған жерінде нәр алған тұрақты тіркестермен ұлт өмірінің тұрмыс-тіршілігін бейнелей алады. Фразеологизмдердің мағыналық тұтастық, тиянақтылық және өзгеріссіз қолданылуы сияқты қасиеттерінің арқасында бұл бабалар қазынасының өскелең ұрпақтарға жалғасып жетіп жатқаны белгілі. Кез келген тіл ұлттың дүниетанымын айқындап, өзіндік дүниелік бейнесін қалыптастыратын тілдік жүйе болады.

Халықтың рухы мен даналық сипаты фразеологизмдерден көрінеді десе болады. Фразеологизмдерді білу басқа ұлттың мінез-құлқын, ой-санасын түсінуге мүмкіндік береді. Әр халықтың фразеологизмдері ұлттың тұрмыс-тіршілігіне байланысты ерекшеленетіні көптеген зерттеулерден көрініп келеді. Мәселен, ағылшын халқының фразеологизмдері теңіз шаруашылығына, орман мен жануарларға, библияға байланысты тақырыптар туралы болып жатса, қазақ фразеологизмдері көшпенді халық шаруашылығына байланысты тақырыптар жайлы болады.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеуге сөйлеу мінез-құлқын білдіретін ағылшын және қазақ фразеологизмдері сөздіктерден таңдалып алынды, атап айтқанда, әңгімелесу тәсілін сипаттайтын фразеологизмдер және әңгіменің мазмұнын сипаттайтын фразеологизмдер қатарынан сөзқұмарлықты білдіретін фразеологизмдер жиналды. Зерттеу барысында жаппай таңдау және сандық-статистикалық әдістер қолданылды. Сөйлеу мінез-құлқы фразеологизмдері арасынан сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің құрылымына талдау жасалынып, тілдік көркемдігінің саралануы мен халықтың ұлттық қасиеттері, ағылшын және қазақ тіліндегі фразеологизмдердің ұқсастықтары

мен айырмашылықтарын анықтау зерттеудің жаңалығы болады.

Зерттеу барысында фразеологиялық сөздіктерден сөзқұмарлық мағынасын білдіретін 54 ағылшын фразеологизмдері анықталды. Олардың ішінде дене мүшелерінің атаулары бар 22 фразеологизм байқалды. Төмендегі тізімде тұрған сөздер жанындағы сандар, сол сөздер кездескен фразеологизмдердің санын көрсетеді:

eye 1 (көз)
head 1 (бас)
lips 3 (еріндер)
mouth 2 (ауыз)
lung 1 (өкпе)
teeth 3 (тістер)
tongue 10 (тіл)
ear 1 (кұлақ)

Ағылшын тілінде сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің арасында ең көбі *тіл* сөзі кездескен фразеологизмдер мысалдары болғаны зерттеу барысында байқалды. Сөздіктерден табылған келесі мысалдарды көрсетсек:

1. Have a long (loose) *tongue* тілі ұзын
2. One could bite one's *tongue* off тілін тістеп ала алады
3. One's *tongue* is too long for one's teeth тілі тісіне тым ұзын
4. One's *tongue* runs before one's wit тілі ақылының алдында жүреді
5. One's *tongue* runs nineteen to the dozen (тілі он тоғыздан он екіге жүгіреді) тілі тоқтамайды, үзіліссіз сөйлеу
6. On the *tongues* of men адамдардың тілінде
7. Set *tongues* wagging өсек айту
8. A *tongue* as long as a stock-whip тілі ұзын
9. Wag one's *tongue* босқа сөйлеу, сумандап сөйлеу, тілі мен жағына сүйеніп, жоқты-барды сөйлеу
10. I could have bitten my *tongue* off

Қазақ тілінде табылған мысалдарды қарастырсақ, фразеологиялық сөздіктерден сөзқұмарлық мағынасын білдіретін 48 фразеологизмдер анықталды. Олардың арасында дене мүшелерінің атаулары бар 16 фразеологизм байқалды:

Ауыз 4
Тіл 4
Бет 2
Кұлақ 2
Тіс 1
Жақ 1
Тізе 1
Иу 1

Негізгі тізімге кірмеген *қан* сөзі кездескен фразеологизмдер мысалдарын да қарастырып көрсек: Сөйлеу мінез – құлқын білдіретін фразеологизмдер құрамында *қан* сөзі бар *қан көтерді* фразеологизмі *іліп ала жөнелді, ауыздан – ауызға тез таратып жіберді* мағынасын білдіреді. *Аузынан қара қан ағызды* фразеологизмі – *былапыт көп сөйлеу* мағынасын білдіреді.

Қазақ тілінде сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің арасында ең көбі *тіл* және *ауыз* сөздері кездескен фразеологизмдер мысалдары болғаны зерттеу барысында анықталды.

Зерттелген ағылшын фразеологизмдерінің арасында жануарлар атаулары келесі жиілікте кездескен болатын: *bird 1, bull 1, horse 1, cat 1*. Бұл мысалдар ағылшындар сөзқұмарлықты жануарлармен, солардың ішінде үй жануарларымен байланыстырғандығын көрсетеді. Ал қазақ тілінде зерттеліп отырылған сөзқұмарлық мағынасын білдіретін қазақ фразеологизмдер тобының арасынан жануарлар атаулары бар фразеологизмдер анықталған жоқ. Оның себебі қазақ ұлты сөзқұмарлықты жануарлармен жиі байланыстырмауында деп қорытындылауға болады. Алайда кей фразеологизмдер жануарларға меңзеп айтылған тіркестер болуы мүмкін, мысалы *ұзын құлақ* фразеологизмі *қоян* жануарының есту қабілетін негізге ала отырып қалыптасқан фразеологизм деп болжаймыз.

Келесі мәселеде, сөйлеу мінез – құлқын білдіретін ағылшын және қазақ фразеологизмдерінің құрылымына назар аударатын болсақ: *Сын есім + зат есім* құрылымы бойынша жасалған сөзқұмарлық мағынасын білдіретін ағылшын тілінде келесі фразеологизмдер байқалды. Мысалы:

hot air (бос сөз)

a hot air artist (merchant) (мылжың; ауыз жаппас; көк ауыз; көк езу; сөзқұмар)

an old wife (өсекші адам)

an old chestnut (қайталана беретін)

a blue streak (созып ұзақ сөйлеу)

Сын есім + зат есім құрылымы құрамында кездесетін сөзқұмарлық мағынасын білдіретін келесі қазақ фразеологизмдері анықталды. Мысалы:

Аузынан *қара қан* ағызды (былапыт көп сөйлеу)

Қызарғанның (қыздырманың) *қызыл тілі* (өсек сөз; айдап сал сөз)

Ұзын елдің үйіріне, қысқа елдің қиырына кетті (көпке жария болды)

Ұзын құлақ (өсек сүйгіш адам), әр жерден естілетін, дерегі аз сөздер

Ұзын құлақтан есіткен әңгіме, сөз, хабар (әркімнің айтқан лақап сөздері)

Сытсың сөз (алыпқашпа, өсек, сыбыр-күбір)

Қаңқу сөз (өсек-аян, бос сөз)

Қиқу сөз (күмәнді, шындығы аз дақпырт, бос сөз)

Көк мылжың (бас-аяғы жоқ көп сөйлей беру)

Қызыл тіл (дес бермей сөйлеу)

Ұзақ сонар (жайланып отырып айтатын ұзақ әңгіме)

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Осы жұмыстың мақсаты – фразеологизмдердің бейнелілігін көрсету. Фразеологизмдер ой-пікірді өткір жеткізу сипаты мен ой ұшқырлығымен, терең мазмұнды көркемдік қасиеті өзгеше болуымен басқа тілдік бірліктерден ерекшеленеді.

Төмендегі 1-кестеде сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің мағыналарына қарай топтарға бөлінуі көрсетілген.

Бос сөз айту:

hot air бос сөз

banana oil бос сөз

a crock of shit

save your breath

my eye (or all my eye and Betty Martin)

go along (on) with you! бос сөз айтпа

a hot air artist (merchant) бәдік, өсекші адам

Айтнасты айту; айтып қою; ауыздан

шығып кету; жариялау:

spill the beans құпияны айтып қою, құпияны жария ету

the cat is out of the bag құпияны жария ету

let the cat out of the bag құпияны жариялау

a little bird told (whispered) me қайдан екені белгісіз бір қауесет ту ете қалды

take air жариялау

cry (declare, proclaim, shout) from (proclaim upon) the house tops айту, жариялау

beat (thump) the drum(s) бәріне айту, айтып қою

let drop (fall) айтып қою

escape (fall from) smb. 's lips (ернінен) аузынан шығып кету

fall from the lips of smb. (ернінен) аузынан түсіп қалу

tell the world жариялау (әлемге жариялау)

cut up (old) touches бұрынғыны, өткенді еске алу

an old wife кәрі сөзі тым көп әйел

spread the word about айту, жариялау

at the top of one's lungs (voice) бар даусымен

leap (rush) to smb. 's lips ауыздан (еріндерінен)

шығып кету

in full cry

blow the gaff

I could have bitten my tongue off

pass one's lips айтып қою

foul one's own nest жанұяның ішкі құпиясын айтып қою (қазан жабулы күйінде тұру керек)

tell tales out of school біреудің құпиясын жария етіп қою

on the tongues of men (адамдардың тілінде) адамдардың аузында

Көп сөйлеу:

labour the point

run off at the mouth

talk a blue streak

an old chestnut

have swallowed a dictionary

be in someone's ear

chew the fat (or rag)

shoot (sling/throw) the bull мақтана көп сөйлеу

cut the cackle and come to the horses әңгімені қойып, іске кірісіңіз

open one's head көп сөйлеу

a tongue as long as a stock-whip тілі ұзын

have a big mouth құпияны айтып қоятын адам (үлкен ауыз)

have a long (loose) tongue тілі ұзын

one's tongue runs nineteen to the dozen тілі (он тоғыздан он екіге жүгіреді) тілі тоқтамайды, үзіліссіз сөйлеу

one's tongue runs before one's wit тілі ақылының алдында жүреді

one's tongue is too long for one's teeth тілі тісіне тым ұзын

one could bite one's tongue off тілін тістеп ала алады

Өсек айту:

bat (fat/shoot) the breeze сандырақ, қисыны жоқ сөз айту

who chatters to you, will chatter of you сізбен өсек айтып отырған адам, сіз туралы да өсек айтады

dish the dirt өсек тарату

fling dirt about жаман өсек тарату

wag one's tongue босқа сөйлеу, сумаңдап сөйлеу, тілі мен жағына сүйеніп, жоқты-барды сөйлеу

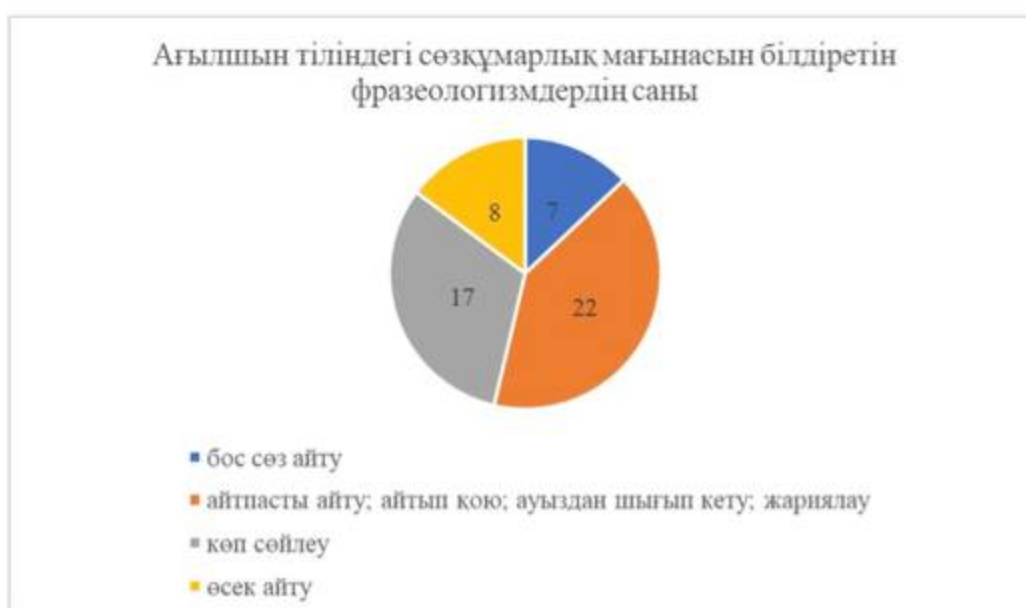
tell tales about smb. біреу туралы өсек айту

a tale-bearer is worse than a thief өсекші ұрыдан жаман

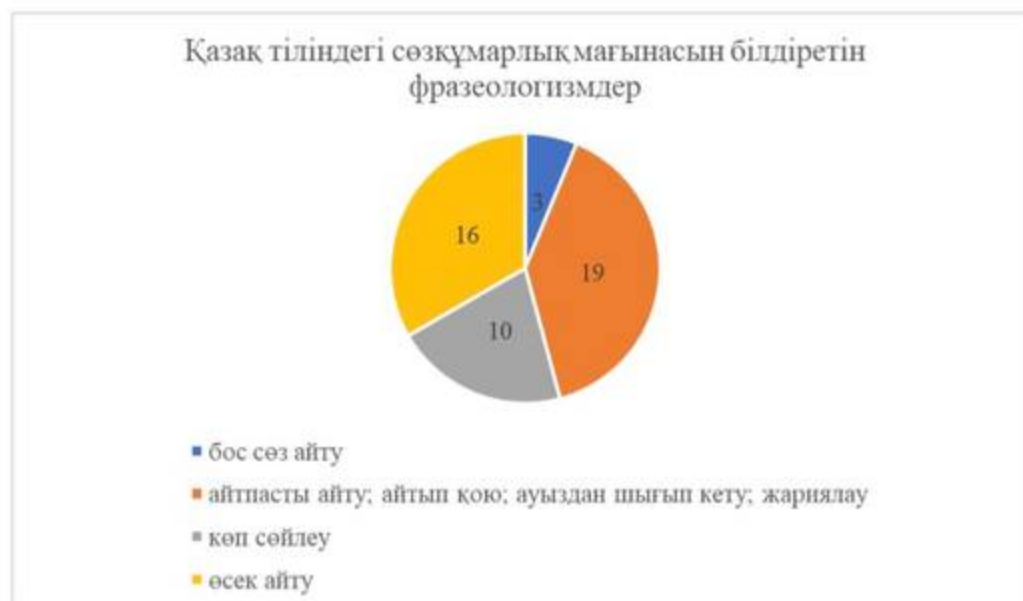
set tongues wagging өсек айту
Сөзқұмарлық мағынасын білдіретін қазақ тіліндегі фразеологизмдерді мағыналарына қарай келесі топтарға бөлдік:

- Бос сөз айту:*
Қаңқу сөз
Қиқу сөз
Ауызбен орақ ору
Айтпасты айту; айтып қою; ауыздан шығып кету; жариялау:
Әуез салды
Басқа бәле – тілден
Бет жыртыты (жыртысты)
Бетпердесін ашты (жұлды, жыртыты, сыпырды)
Были еткізді
Дат етті
Дүңк етті
Қан көтерді
Лақ еткізді (етті)
Ұзын елдің үйіріне, қысқа елдің қиырына кетті
Тіс жарды
Ағынан жарылу
Етек алу
Жар салу
Жеті // жалпақ жұртқа жаю
Паи қылу // ету
Шашау сөз
Шерін ағыту (ішіндегі айтылмаған мұңын сыртқа шығару)
Ішті босату (әңгіме айту, сырын бөлісу)
Көп сөйлеу:
Аузынан қара қан ағызды

- Аузы-аузына жұқпау*
Көк мылжың
Құдайдың зарын қылу
Құлақ етін жеу (қайта-қайта айта беру, сөйлей беру)
Қызыл тіл
Темір жақ
Тізесі шыққан сөз // әңгіме
Тілі мен жағына сүйену
Ұзақ сонар әңгіме
Өсек айту:
Бірден бірге жүгірді
Елге, жұртқа жайды
Құрыққа сырық жалғады
Қызарғанның (қыздырманың) қызыл тілі
Сөз қыдыртты (тастады)
Ұзын құлақ. Ұзын құлақтан есіткен әңгіме (сөз, хабар)
Өсек басты болды
Өсек жүргізді (тасыды) Өсекті жүндей сабады
Пыш-пыш деді
Сыпсың сөз
Алыпқашты (алыпқашпа) сөз/әңгіме
Әр саққа жүгірту
Жеңіл сөзге жем ету // болу
Өтірікті шындай, шынды құдай ұрғандай
Сағыздай созу // созбау
Сыртынан тон пішу
Төмендегі 1-суретте ағылшын тіліндегі сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің саны көрсетілген.
Төмендегі 2-суретте қазақ тіліндегі сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің саны көрсетілген.

1-сурет – Ағылшын тіліндегі сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің саны

2-сурет – Қазақ тіліндегі сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің саны

Келесі мәліметтер сөзқұмарлық мағынасын білдіретін ағылшын тіліндегі фразеологизмдер құрамында кездесетін етістіктер бойынша жинақталды. Төмендегі тізімде етістіктер фразеологизмдердің құрамында кездескен формасында жазылған.

Ағылшын фразеологизмдері құрамында кездесетін етістіктер формасы мен етістік саны келесідей:

- spill -1 (төгу)
- told – 4 (айтты)
- talk-1 (сөйлесу)
- whispered -1 (сыбырлады)
- bat -1 (ұрып-соғу)
- fat -1 (семіру, семірту)
- shoot -2 (атты)
- cut -2 (кесті)
- sling -1 (лақтыру, ату)
- throw -1 (лақтыру)
- come -1 (келу)
- take -1 (алу)
- chatters -2 (бос сөйлейді)
- is -3 (болады)
- be-1 (болу)
- let -2 (рұқсат беру)
- dish -1 (өсек айту)
- fling -1 (лақтыру)
- beat-1 (ұру)
- thump-1 (қағу)
- go -1 (бару)
- open -1 (ашу)
- cry -1 (жылау)
- declare -1 (жариялау)
- proclaim -2 (жариялау)

- shout-1 (бақыру)
- drop -1 (кұлау, лақтыру)
- fall-3 (кұлау)
- escape -1 (қашып кету)
- leap -1 (секіру)
- rush -1 (жылдам орындау)
- pass -1 (өту)
- have -2 (ие болу)
- foul -1 (нашарлау, кептелісті қалыптастыру)
- could -1 (істей алды)
- bite -1 (тістеу)
- bitten -1 (тістелген)
- runs -2 (жүгіреді, жүргізеді)
- run -1 (жүгіру)
- set -1 (қысу, қою)
- wagging -2 (көп сөйлеу)
- spread -1 (тарату)
- chew-1 (шайнау)
- swallowed-1 (жұтты)
- labour-1 (еңбектену)
- blow -1 (үру)
- save -1 (сақтау)

Сөзқұмарлық мағынасын білдіретін ағылшын фразеологизмдері арасында басқа етістіктерге қарағанда көп кездесетіні *tell* етістігі қолданылатындығы анықталды. Төмендегі мәліметтер сөзқұмарлық мағынасын білдіретін қазақ фразеологизмдері құрамында кездесетін етістіктер негізінде топталды.

Қазақ фразеологизмдері құрамында кездесетін етістіктер формасы мен етістік саны келесідей:

- ағызды-1
- салды-1

жыртты-2
ашты -1
жұлды-1
сыпырды-1
дат етті -1
дүңк етті -1
лақ етті-1
лақ еткізді -1
былш еткізді-1
жүгірді-1
жайды-1
көтерді-1
жалғады-1
қыдыртты -1
тастады-1
кетті-1
өсек басты болды-1
өсек жүргізді -1
тасыды-1
сабады-1
пыш-пыш деді-1
жарды-1
жарылу-1
жұқпау -1
ору-1
жүгіру-1
етек алу -1
жар салу -1
жем ету-1
жем болу-1
жұртқа жаю-1
зарын қылу-1
құлақ етін жеу-1
паш қылу // ету-1
ұру-1
пішу -1
сүйену -1
ағыту -1
босату -1

Сөзқұмарлық мағынасын білдіретін қазақ фразеологизмдері арасында басқа етістіктерге қарағанда көп кездесетіні көмекші *ет* етістігі қолданылатындығы анықталды.

Зерттеуден байқалғандай фразеологизмдерде ұлттық мәдениет оның ажырамас бір құрамдас бөлігі болып әр алуан деңгейде болады. Ұлттық өзіндік ерекшеліктерінің көрінісі сөздің сол ұлттың тілдік бейнесіне қаншалықты тән болуына қатысты. Осы фразеологиялық бірліктерді талдаудың түрлі жолдары арқылы тілді жақсы түсіну әбден мүмкін.

Осыған орай келесі кезекте фразеологизмдер құрамында ұлттық мәдениет элементтері кездескен мысалдарды қарастырып өтсек. Мысалы:

Spill the beans фразеологизмі *айтып қалу, құпияны айтып қою* мағынасын білдіреді. Фразеологизм құрамындағы атбас бұршақ ағылшындардың осы өсімдікті тамаққа жиі қолданғанын және бұршақтардың төгіліп кетуін құпия ақпараттың жария болуымен байланыстырғанын көрсетеді (Gibbs R.W., 1980: 149-156.) (The Dictionary of Idioms and Phrases, 2022).

Let the cat out of the bag немесе *the cat is out of the bag* фразеологизмі *құпияны жария ету* мағынасын білдіреді. Фразеологизм негізіндегі бейне дорбадағы мысықты шығарғанда құпия бәріне мәлім болатындығымен байланыстырылады. Яғни фразеологизм сатып алушының дорбаның аузы ашылғанда ғана сатып алып, көтеріп әкелген дорбасынан шошқаның орнына жай ғана мысықты алып келгенін көргенде алаяқтың арбауына түсіп қалғанын түсінгендегі бейненің негізінде туындауы мүмкін. *Beat (thump) the drum(s)* фразеологизмі дабыл қағу, дабылды соғу яғни музыкалық аспапты ұру бейнесі негізінде *жұртқа ақпаратты жариялау* мағынасын жеткізеді (Kunin A.V., 1984: 228).

Cry (declare, proclaim, shout) from (proclaim upon) the house tops фразеологизмінің тура мағынасы *үйдің төбесінде тұрып бақыру, айқайлау*. Бұл фразеологизм арқылы жұртқа ақпаратты жариялау мағынасы жеткізіледі.

Foul one's own nest және *tell tales out of school* фразеологизмдері адамдардың өзінің кіші отанында (ұясы мен мектебінде) болған құпия жағдайды басқа жұртқа жария етудің бұрыс екендігіне негізделген.

An old chestnut фразеологизмі қайталана беретін әңгіме жайында айтылғанда қолданылады. Мысалы: “Zavior and Pablo, in William Dimond’s play Broken Sword (1816): Zavior... When suddenly from the thick boughs of a cork tree-Pablo. (Jumping up) A chesnut, Captain, a chesnut... Captain, this is the twenty-seventh time I have heard you relate this story, and you invariably said, a chesnut, until no ...” [John Ayto. 2020].

Бет жыртты фразеологизмі *әшкерелеп, бетін ашты, сөзге келді* мағынасын білдіреді.

Бетпердесін ашты (жұлды, жыртты, сыпырды) фразеологизмі *құпиясын жарыққа шығарды, әшкере етті* мағынасында қолданылады (Кенесбаев І., 2007:146). *Құрыққа сырық жалғады* фразеологизмі *өтірік – шынын араластыра, сөзін көбейтіп, көпірте сөйледі, алыпқаиша өсек айтты* мағынасын білдіреді.

Фразеологизмдердің мысалдары ағылшын және қазақ фразеологиялық сөздіктерінен алынды. Сол фразеологизмдердің мағынасы

мен сөйлемдерде қолданылу мысалдарын қарастырсақ: *Ағынан жарылу* фразеологизмі *еш нәрсені жасырмау, ішіне сыр бүкпей, ашық айту, барын ақтару* мағынасын білдіреді. *Алып қашты сөз/әңгіме* фразеологизмі әртүрлі алыпқашпа дәлелсіз, өсек – аяңмен жеткен сөз мағынасын көрсетеді (Смағұлова Г., 2020: 21).

Аузы-аузына жұқпау фразеологизмі тез, жылдам сөйлеу көрінісін және араға сөз тасу, өсек айту мағынасын білдіреді. Мысалы: О, несін айтасың, әсіресе, жиналыста сөйлегенде *аузы-аузына жұқпайды* (Сәукетаев Т.).

Ауызбен орақ ору фразеологизмі еңбексіз, әрекетсіз босқа сөйлеп, пысық болып көріну мағынасында қолданылады.

Әр саққа жүгірту фразеологизмі болған істі, оқиғаны әртүрлі етіп айту, құбылтып жеткізу мағынасын білдіреді.

Етек алу фразеологизмі бір хабардың, ақпараттың, сөздің ел ішіне кең тарауын сипаттау үшін қолданылады.

Жар салу фразеологизмі құлақтандыру, хабарлау, мәлімдеу, бәріне әйгі ету мағынасында қолданылады. Мысалы: Барысхан келе жатыр! – деп жар салғандай әңкілдеді-ай, арам кү (Мұртаза Ш.).

Жеңіл сөзге жем ету // болу фразеологизмі даурықпа, өсек сөзге айналдыру мағынасын білдіреді.

Көк мылжың фразеологизмі бас-аяғы жоқ көп сөйлей беру мағынасын білдіреді.

Қаңқу сөз фразеологизмі өсек-аяң, бос сөз мағынасында қолданылады.

Қиқу сөз фразеологизмі күмәнді, шындығы аз дақпырт, бос сөз мағынасын білдіреді.

Құдайдың зарын қылу – қатты ескерту, қоймай айта беру деген мағынада қолданылады.

Қызыл тіл – дес бермей сөйлеу мағынасын білдіреді.

Паш қылу // ету фразеологизмі оқиғаны, істі жариялау, елді хабардар ету мағынасын білдіреді. Мысалы: Сөз реті келген соң айта кетелікші, «Сабындының» тағы бір қызы Ақмоланың атын күллі әлемге паш етті (Смаилов А.).

Өтірікті шындай, шынды құдай ұрғандай фразеологизмі жалған әңгімені сендіре айту, иландыру мағынасын білдіреді.

Сағыздай созу // созбау фразеологизмі бір нәрсені ұзақ созып айту, мәселені шешпеу, сөз қылу деген мағынада:

Сараң сөйле,

Сағыздай созба, жаным,

Опа бермес –

Іздеме сөз базарын (Жандыбаев F.).

Сыртынан тон пішу – көзі жетпеген, анық емес нәрсені сөз ету мағынасын білдіреді.

Темір жақ – сөзге шебер деген мағынада қолданылады.

Тізесі шыққан сөз // әңгіме фразеологизмі ұзақ уақыт қайталанып айтыла беретін әңгіме, пікір мағынасын білдіреді.

Тілі мен жағына сүйену фразеологизмі әр нәрсені бір айтып, көп сөйлей беру мағынасын білдіреді.

Шауау сөз фразеологизмі айтылмауға тиіс құпияның жария болу мағынасында қолданылады.

Hot air фразеологизмі әсер қалдырып, таңқалдыру үшін сөйлеу мағынасын білдіреді. (Siefing J., 2004:150).

If a chief executive is convinced that a day spent hot-air ballooning is a more effective way of motivating the troops than a lot of *hot air* from him or her, then anything goes (Times).

Tim Renton... at odds with his leader on Europe, *let the cat out of the bag* when he told a television audience, 'we need a strong catbird Europe to maintain our independence from the United States and the Pacific Rim'. (Bernard Connolly. The Rotten Heart of Europe).

Dish the dirt фразеологизмі өсек айту, ақпаратты жаю мағынасында қолданылады. We love revisionist biographies that *dish the dirt* on our icons (New Scientist).

Фразеологизмдер түрлі қасиеттерді сипаттайды. Кей қасиеттер адамдарды бір-бірінен алшақтатады. Мәселен, зерттеуші Е. Зиновьеваның ойынша көп сөйлеуді халық жағымсыз қасиеттердің бірі деп санаған: «Болтливых людей опасаются из-за того, что они могут проговориться» (Зиновьева Е., 2014: 453).

Фразеологизмдер әлем бейнесінің бірден-бір көрінісі болады. Әлем бейнесі ретінде үнемі өзгеріп отыратын шындық қарастырылады. Әлем бейнесі белгілі бір біртұтас образ идеясын қамтиды. Ол бейнедегі танымдық шындық таным актісімен байланысты. Әлем бейнесі адам мен ұлттың санасында болып, объективті шындықтың адам миында пайда болған субъективті бейнесін құрайды.

Қорытынды

Жасалған талдаулар келесі қорытындылар жасауға өз септігін тигізді. Аса сөзқұмарлық екі тіл мәдениетінде де теріс бағада болатындығы байқалды. Фразеологизмдер құрамындағы сын есімдер, етістіктер адамның сөйлеу жолын көрсетеді. Қазақ және ағылшын тілінде

сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің арасында ең көбі *тіл* сөзі кездескен фразеологизмдер мысалдары болғаны зерттеу барысында көрінді.

Сөзқұмарлық мағынасы ағылшын фразеологизмдерінде *tell-aйту* етістігі көмегімен көбірек жеткізілсе, қазақ тілінде көмекші *ету* етістігімен берілетіндігі анықталды. Сөзқұмарлық семантикасы *hot, old, own, big, long, loose, blue* сын есімдері арқылы беріледі. Солардың ішінде *long* және *old* сын есімдері жиірек кездеседі. Қазақ тіліндегі фразеологизмдерде сөзқұмарлық семантикасы *қара, қызыл, ұзын, сыпсың, қаңқу, қиқу, көк, ұзақ* сын есімдері арқылы жеткізілетіні анықталды. Солардың ішінде *ұзын* сын есімі көбірек кездесті.

Зерттеу нәтижесінде ағылшын тіліндегі сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдерінің қатарынан жануарлар атаулары кездесуі ағылшындардың сөзқұмарлық мағынасын жануарлармен, солардың ішінде үй жануарларымен байланыстырғандығын көрсетеді деген қорытындыға келеміз.

Фразеологизмдер – тіл лексикасын, көркемділік пен бейнелілік қасиеттерін, мәдениетін, байлығын дамытатын тіл бірліктері. Халықтың әдет-ғұрыптары, мәдени дәстүрлері, тұрып жатқан жері, танымы мен сенімдері негізінде фразеологизмдер пайда болады. Фразеологизм тақырыптары әрбір ұлттың дүниетанымы мен рухани қасиетіне байланысты болып келеді. Фразеологизмдердің өміршеңдігі сол тілде сөйлеушілердің қаншалықты жиі фразеологизмдерді қолдануына негізделген. Фразеологизмдер тек сыртқы сөз бейнесімен ғана ерекшеленбейді, сонымен қатар тіркестердің ой тереңдігімен ерекше болады.

Кез келген тілдің фразеологизмдері сол елдердің тұнып тұрған тарихы. Осылай деп пайымдауымыздың себебі, қай халық болмасын, оның адамдық қатынастары, салт-дәстүрлері, санасы, тілінің өзіндік байлығы кейінгі ұрпақтарға фразеологизмдер арқылы жетуде.

Фразеологизмдер халықтың жинақтаған өзіндік ғұмырлық тәжірибесін, әлемге де-

ген көзқарасын, дәстүрлері туралы мәдени ақпаратты ұрпақтарға жеткізеді. Фразеология – адамзат тарихы мен өмірлік тәжірибесінің бірегей саласы, лексикалық тұрақты бірліктер күнделікті өмірде кеңінен қолданылады және халықтың менталитетін, ойлау стилін және тілдік құралдарын көрсетеді. Фразеологизмдердің сөйлеудегі белсенді қолданысы әрбір ұлт өкіліне, шешендік қабілетін кемелдендіргісі келген азаматтарға байланысты. Егер де фразеологизмдер халық тілінде жиірек қолданылса, ұмыт болмай ұрпақтан ұрпаққа жете берері сөзсіз.

Фразеологизмдердің құрамындағы сөздер қолданыстан шыққан сайын, не болмаса құрамындағы сөздердің сөздік қасиеті жоғалған сайын, фразеологизмнің мағынасы тұтас және тұрақты бір мағына бола бастайды. Фразеологизмдер бұрын халықтың тіршілік жағдайында пайда болып, кейінірек мағыналық бейнесі басты болатын болды. Осы тұрақты тіркестер халықтың әдет-ғұрыптары, басынан өткен тарихи жағдайлар негізінде пайда болып, мәдениетті көрсетеді. Осылай баста тура мағынада қолданылған еркін тіркестер уақыт өте бастапқы образды сақтап ауыспалы мағынада қолданылады. Фразеологизмдер әр түрлі тілдерде мағыналары ұқсас болғанымен, құрылымында ерекшелігі болуымен ұлттың қасиеттеріне байланысты жасалады.

Фразеологизмдер ұлттың тәжірибесі мен тарихи дәстүрлерімен ұштаса байланыста болған. Әдетте фразеологизмдердің құрамындағы сөздердің мағынасы тіркестің тұтас бір мағынасымен сәйкес келмейді, есесіне фразеологизмдер құрамындағы сөздер бір-бірімен тұтасып тұрып бір негізгі ойды білдіреді. Фразеологизмдер біздің ұрпаққа жетпегенде ата-бабаларымыздың өмір шеңберінен ақпарат жетпес еді. Бұл тіркестер тілдің бейнелігін, тілдік байлығын көбейте алатын сөздер жиынтығын құрайтын тілдің саналы қабатында тұрған бірліктер, олар ұлттың мінез-құлқын, түрлі көзқарастарын, қоршаған ортасын сипаттап әрқашан да халық тынысының айнасы болып есептеледі.

Әдебиеттер

Ғалымбекова Д.Ғ., Маткаримова Д.А. Ағылшын және қазақ тіліндегі фразеологиялық тіркестер қатарындағы сомализм. «Қазақстанның үшінші жаңғыруын жүзеге асырудағы жас ғалымдар инновациясы» атты ғылыми материалдарының жинағы. – Өскемен: С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінің баспасы, 2017. – 384 б. (2-том).

Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved August 14, 2022, from the World Wide Web: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/garrulity>

- Collins Online English Dictionary, 2022. <https://www.collinsdictionary.com/>
- Қайдар Ә.Т. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 303 б.
- Исабеков С.Е. Лингвострановедение и проблемы коммуникации // Вестник КазГУМОиМЯ. – 2000. – №2 – С. 33-36.
- Оспанова Ф.А. Фразеологизмдер уәждемесінің лингвомәдени аспектісі (қазақ және ағылшын тілдеріндегі материалдар негізінде): дис. фил. ғылым. канд.: 10.02.20. Абылай хан атын. Қазақ халық қатынастар және әлем тілдері ун-ті. – Алматы, 2006. – 136 б.
- Смағұлова К.Н. Қазақ тіліндегі фразеологизмдердің вариантылығы: филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған диссертация: 10.02.06. Түркі тілдері. – Алматы: Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы. А. Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты, 1993. – 211 б.
- Жайсақова Р.Е. Семантико-грамматическая структура фразеологизмов в казахском языке: дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук. Научный рук. А.Т. Кайдаров / КазГУ им. С.М. Кирова. – Алма-Ата, 1980. – 194 с.
- Сабитова М.Р. Основы немецкой и казахской сопоставительной фразеологии. – Алматы: КазУМО и МЯ им. Абылай хана, 1999. – 184 с.
- Жуманбекова Н.З., Узакбаева А.М. Фразеологияның Қазақстанда дамуы мәселесі. Молодой ученый, Международный научный журнал, № 8 (298). – Казань, 2020. – 346 с.
- Мокиенко В.М. Психолингвистические аспекты славянской фразеологии: “Славофраз-2016” / С.-Петербургский государственный университет. – С.-Петербург, Россия. Psycholinguistic Aspects of Slavic Phraseology: “Slavofraz” – 2016. – С. 576-587.
- Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. – М., 1999. – С. 13-24.
- Попова З.Д., Стернин И.А. Семантико-когнитивный анализ языка: Монография. – Воронеж, 2007. – 250 с.
- Бабяк Е. Фразеологизм и поговорка как типологически речевая характеристика современной языковой личности // Научный вестник Ужгородского университета. Серия Филология. – Выпуск 2 (34). – Ужгород, 2015. – 51 с.
- Уәлиұлы Н. Фразеология және тілдік норма. – Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1999. – 128 б.
- Зыкова И.В. Роль концептосферы культуры в формировании фразеологизмов как культурно-языковых знаков. – М.: Институт языкознания Российской академии наук, 2014. – 510 с.
- Абдрахманова Ж.Ә. Қазіргі қазақ тіліндегі окказионал фразеологизмдер: филол. ғылымд. канд. дис. қорғалған 09.07.08. Ғылыми жетекші Г.Н. Смағұлова; Әл-Фараби атын. ҚазМУУ; Алматы, 2008. – 120 б.
- Аргингазина Ш.Б. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің лексика-семантикалық сипаты: филол. ғылымд. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған дис. ғылыми жетекші А.С. Аманжолов; Алматы, 2004. – 134 б.
- Байтелиев А. Қазақ тіліндегі есімді фразеологиялық тіркестердің оларға ұқсас құбылыстардан шегін айыру мәселесі: филол. ғылымд. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайын дис. С.М. Киров атын. ҚазМУ; Алматы, 1974 – 143 б.
- Дәркенбаева Ж.Қ. Қазақ тіліндегі фразеологиялық оралымдар: филол. ғылымд. канд. дис.: қорғалған 07.12.05. Ғылыми жетекші Г.Н. Смағұлова; Әл-Фараби атын. ҚазУУ; Алматы, 2005. – 113 б.
- Қоңыратбаева Ж.М. XX ғасыр басындағы қазақ прозасы тіліндегі фразеологизмдер: филолог. ғылымд. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайын дис. Ғылыми жетекші Ф.Қ. Қалиев; Әл-Фараби атын. ҚазУУ; Алматы, 2002. – 155 б.
- Саркенова Қ.Қ. Қазақ фразеологизмдерінің стильдік саралануы: филол. ғылымд. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайын дис. Ғылыми жетекші: М.Серғалиев; Әл-Фараби атын. ҚазМУУ; Алматы, 2001. – 133 б.
- Сарышова К.С. Қазақ тіліндегі эмоцияны бейнелейтін фразеологизмдер: филол. ғылымд. канд. дис.: қорғалған 20.12.06. Ғылыми жетекші Г.Н. Смағұлова; Қорқыт Ата атын. МУ. Алматы, 2006. – 152 б.
- Сатенова С.К., Сагинтаева А.К. К некоторым вопросам грамматической фразеологии. http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Philologia/74779.doc.htm
- Авакова Р.А. Фразеологиялық семантика. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 152 б.
- Allami H., Karlsson M., Shahroosvand H.R. Conventional and Nonconventional Use of Idioms in General vs. Academic Corpora of English as a Lingua Franca. 2022. Journal of Research in Applied Linguistics, 13(1), pp. 44-57.
- Muraki E.J., Abdalla S., Brysbaert M., Pexman P.M. Concreteness ratings for 62,000 English multiword expressions. 2022. Behavior Research Methods. Pp. 1-29.
- Parizoska J. Idiom modifications: What grammar reveals about conceptual structure. 2022. Lexis – Journal in English Lexicology. <https://journals.openedition.org/lexis/6293> (in English)
- Yusupova S.M. Comparative Analysis of Communicative Values in Phraseology on the Material of the English, German and Russian Languages. RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics. – 13(2). – 2022. – Pp. 518-535. (in Russian)
- Gibbs R.W. Spilling the beans on understanding and memory for idioms in context // Memory and Cognition. – 1980. – 8. – Pp. 149-156.
- The Dictionary of Idioms and Phrases. The largest dictionary, 2022. <https://www.theidioms.com/>
- Kunin A.V. English-Russian phraseological dictionary. – М.: Russian language, 1984. – 944 p.
- Ayto J. Oxford Dictionary of Idioms. – 4th Edition. – 2020. – 821 p.
- Кенесбаев І. Фразеологиялық сөздік. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007. – 800 б.
- Смағұлова Г. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Қазақ университеті 2020. – 398 б.
- Сәукетаев Т. Көлеңкелер патшалығы: повестер мен әңгімелер. – Алматы: Жазушы, 1998. – 328 б.
- Мұртаза Ш. Ай мен Айша. – Алматы: Қазақстан, 2008. – 456 б.
- Смаилов А. Найзақара: повестер мен әңгімелер. – Алматы: Жазушы, 1989. – 264 б.
- Жандыбаев Ф. Сөз мәйегі. – Алматы: Жеті жарғы, 1998. – 253 б.

Siefring J. (2004) Oxford dictionary of idioms. – Oxford university press. – 352 p. (in English)
Times 1998.

Bernard Connolly (1996). The Rotten Heart of Europe.
New Scientist 1997.

Зиновьева Е. “Болливый” в русской лингвокультуре // Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego. – Nr 1 (4) 2013. – С. 81-94.

References

- Abdrahmanova J.A. (2008) Qazırǵı qazaq tilindeǵı okazional frazeologizmder [Occasing phraseology in modern Kazakh language]. Al-Farabi KazSNU, Almaty. 120 p. (in Kazakh)
- Allami, H., Karlsson, M., Shahroosvand, H.R. (2022). Conventional and Nonconventional Use of Idioms in General vs. Academic Corpora of English as a Lingua Franca. *Journal of Research in Applied Linguistics*, 13(1), pp. 44-57.
- Argingazina Sh.B. (2004) Aǵylsın jáne qazaq tilderindeǵı etistikti frazeologizmderdiń leksika-semantikalıq sipaty [Lexical and semantic nature of phraseology in English and Kazakh languages]. Almaty. 134 p. (in Kazakh)
- Avakova R.A. (2002) Frazeologiyalyq semantika. [Phraseological semantics]. Kazakh university, Almaty. 152 p. (in Kazakh)
- Ayto J. Oxford Dictionary of Idioms. 4th Edition. 2020. 821 p.
- Babák E. (2015) Frazeologizm i paremia kak tipologicheski rechevaia harakteristika sovremennoi iazykovoı lichnosti. [Phraseology and paremy as typological speech characteristics of modern linguistic personality]. Scientific graduate of Uzhgorod University. Series: Philology. Issue 2 (34). Uzhgorod, 51 p. (in Russian)
- Baiteliev A. (1974) Qazaq tilindeǵı esimdi frazeologiyalyq turkesterdiń olarǵa úqsas qúbylystardan şegin ayıru máselesi [The issue of deprivation of nominal phenomena with phenomena similar to the phrase in the Kazakh language]. S.M. Kirov KazSU. Almaty. 143 p. (in Kazakh)
- Bernard Connolly (1996). The Rotten Heart of Europe.
- Därkenbaeva J.Q. (2005) Qazaq tilindeǵı frazeologiyalyq oralymdar [Phraseological proceedings in the Kazakh language]. Al-Farabi KazNU, Almaty. 113 p. (in Kazakh)
- Galymbekova D.G, Matkarimova D.A. (2017) Aǵylsın jáne qazaq tilindeǵı frazeologiyalyq turkester qataryndaǵy somatizm. [Somatism is in a series of phraseological phrases in English and Kazakh. Collection of scientific materials]. Innovation of young scientists in the implementation of the third modernization of Kazakhstan. Ust-Kamenogorsk: Publishing house of S. Amanzholov East Kazakhstan State University. 384 p. (Volume 2). (in Kazakh)
- Gibbs R. W. (1980). Spilling the beans on understanding and memory for idioms in context. *Memory and Cognition*, 8, Pp.149-156. (in English)
- Isabekov S.E. (2000) Lingvostranovedenie i problemy kommunikacii [Linguistics and communication problems] *Vestnik KazSUIRWL*. №2. Pp. 33-36. (in Russian)
- Jaisakova R.E. (1980) Semantiko-gramaticheskaja struktura frazeologizmov v kazahskom iazyke [Semantic-grammar structures phraseology in Kazakhs]. S.M. Kirov KazSU. Alma-Ata. 194 p. (in Russian)
- Jandybaev Ğ. Söz mäiegi (1998) [The meaning of the word]. Almaty: Zhethi zhargy. 253 p. (in Kazakh)
- Jumanbekova N.Z., Uzakbaeva A.M.(2020) Frazeologianyń Qazaqstanda damuy máselesi. [Problems of development of phraseology in Kazakhstan]. *Young Scientist, International Scientific Journal*, № 8 (298). Kazan. 346 p. (in Kazakh)
- Kenesbayev I. (2007) Frazeologiyalyk sozdik [Phraseological dictionary]. Almaty: Arys. 800 p.
- Kunin A.V. (1984) English-Russian phraseological dictionary. M.: Russian language. 944 p.
- Merriam-Webster.com dictionary (2022) <https://www.merriam-webster.com/dictionary/garrulity> (in English)
- Collins Online English Dictionary (2022) <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/garrulity> (in English)
- Mokienko V.M. (2016) Psiholingvisticheskie aspekty slavjanskoı frazeologii. [Psycholinguistic aspects of Slavic phraseology]. “Slavophrase-2016”. S.-Petersburg State University S.-Petersburg, Russia. Pp. 576-587. (in Russian)
- Muraki, E.J., Abdalla, S., Brysbaert, M., Pexman, P.M. (2022) Concreteness ratings for 62,000 English multiword expressions. *Behavior Research Methods*. pp. 1-29. (in English)
- Mürtaza Ş. Ai men Aişa (2008). Almaty: Qazaqstan, 2008. 456 p.
- New Scientist 1997.
- Ospanova F.A.(2006) Frazeologizmder uájdemesiniń lingvomädeni aspektısı (qazaq jáne aǵylsın tilderindeǵı materialdar negizinde). [Linguocultural aspects of motivation of phraseology (based on materials in Kazakh and English)]. Dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences: 10.02.20. Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages. Almaty. 136 p. (in Kazakh)
- Parizoska, J. (2022) Idiom modifications: What grammar reveals about conceptual structure. *Lexis – Journal in English Lexicology*. <https://journals.openedition.org/lexis/6293> (in English)
- Popova Z.D., Sternin I.A. (2007) Semantiko-kognitivnyi analiz iazyka. [Semantic-cognitive analysis of language]. Monograph. Scientific publication Voronezh. 250 p. (in Russian)
- Qajdar A.T. (1998) Qazaq tilinin ozekti máseleleri [Actual problems of the Kazakh language]. Almaty: Ana tili. 303 b. (in Kazakh)
- Qońyratbaeva J.M. (2002) XX ğasyr basyndaǵy qazaq prozasy tilindeǵı frazeologizmder [Phraseologists in the language of Kazakh prose at the beginning of the XX century]. Al-Farabi KazNU, Almaty. 155 p. (in Kazakh)
- Sabitova M.R. (1999) Osnovy nemeckoj i kazahskoj sopostavitel’noj frazeologii [The basis of German and Kazakh comparative phraseology]. Almaty: Ablai khan. 184 p. (in Russian)

- Sarekenova Q.Q. (2001) Qazaq frazeologizmderinñ stildik saralanuy [Stylistic differentiation of Kazakh phraseology]. Al-Farabi KazSNU, Almaty. 133 p. (in Kazakh)
- Saryşova K.S.(2006) Qazaq tilindegi emosiany beineleitın frazeologizmder [Phraseological units which reflect emotions in the Kazakh language.]. Korkyt Ata SU. Almaty. 152 p. (in Kazakh)
- Satenova S.K., Sagintaeva A.K. K nekotorym voprosam gramaticheskoi frazeologii [On some issues of grammatical phraseology]. http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Philologia/74779.doc.htm
- Säuketaev T. (1998). Köleñkeler patşalyǵy: povester men äñgimeler [The Kingdom of shadows: stories and tales]. Almaty: Jazuşy. 328 p.
- Siefring J. (2004) Oxford dictionary of idioms. Oxford university press. 352 p. (in English)
- Smaǵūlova K.N. (1993) Qazaq tilindegi frazeologizmderdin variantylyǵy.[Variation of phraseology in the Kazakh language]. Dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences: 10.02.06. Turkic languages. Almaty: National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. A. Baitursynov Institute of Linguistics. 211 p. (in Kazakh)
- Smaǵūlova G.(2020) Qazaq tilinñ frazeologialyq sözdıǵı [Kazakh language phraseological dictionary]. Almaty: Al-Farabi Kazakh National University. Kazakh University. 398 p. (in Kazakh)
- Smailov A. (1989) Naizaqara: povester men äñgimeler [Naizakara: stories and tales]. Almaty: Writer. 264 p.
- Teliya V.N. (1999) Pervoocherednye zadachi i metodologicheskie problemy issledovaniya frazeologicheskogo sostava yazyka v konteste kul'tury [Primary tasks and methodological problems of the study of the phraseological composition of the language in the contest of culture]. M. Pp.13-24. (in Russian)
- Times 1998
- The Dictionary of Idioms and Phrases (2022) The largest dictionary <https://www.theidioms.com/> (in English)
- Ýalıuly N. Frazeologua jáne tildik norma. [Phraseology and language norms]. Almaty: Republican publishing house, 1999. 128 p. (in Kazakh)
- Yusupova S.M. (2022) Comparative Analysis of Communicative Values in Phraseology on the Material of the English, German and Russian Languages. RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics, 13(2), pp. 518-535. (in Russian)
- Zinoveva E. (2013) “Boltlivyi” v ruskoj lingvokulture. [“Talkative” in Russian linguoculture]. Rocznik Institute of Polsko-Rosyjskiego. Nr 1 (4). C. 81-94. (in Russian)
- Zykova I.V. (2014) Rol' konceptosfery kul'tury v formirovanii frazeologizmov kak kul'turno-yazykovyh znakov [The role of the conceptual sphere of culture in the formation of phraseological units as cultural and linguistic signs.] M. Institute of Linguistics of the Russian Academy of Sciences. 510 p.